

ВІДГУК

**офіційного опонента – професора кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук,
доцента Петровського Андрія Володимировича
на дисертацію Качмар Марти Зеновіївни на тему
«Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Право людини на охорону здоров'я, а відтак і на медичну допомогу, закріплене як у Конституції України (ст. 3) та інших спеціальних нормативно-правових актах, а також і на міжнародному рівні, зокрема у Всесвітній декларації прав людини 1948 року та інших міжнародно-правових актах. Ефективна та доступна система медичного обслуговування населення безпосередньо пов'язана з розбудовою сильної держави. Динамічний розвиток медичної сфери обумовлює актуальність проблематики взаємовідносин лікаря і пацієнта, дослідження їхніх прав та обов'язків.

Право людини на медичну допомогу, поряд із іншими особистими немайновими правами фізичної особи, знайшло своє закріплення у Цивільному кодексі України, що є додатковим свідченням посиленої уваги держави до гарантування цих прав. Поряд із тим, показником рівня ефективності нормативного регулювання права людини на медичну допомогу є його практична реалізація, яка свідчить про наявність проблемних питань, які потребують наукового аналізу та пошуку шляхів їх вирішення. Розв'язання зазначених проблем лише сприятиме розвитку юридичної та медичної науки у напрямі забезпечення належної організації національної системи охорони здоров'я.

Окремо зауважимо, що реалізація права фізичної особи на медичну допомогу значно ускладнена у зв'язку з російською збройною агресією в Україні, розпочатою у лютому 2022 року. Попри те, що з метою стабілізації ситуації у медичній сфері в умовах воєнного стану були внесені деякі законодавчі зміни, прийнято низку нормативних наказів МОЗ України, правові механізми реалізації права на медичну допомогу під час дії правового режиму воєнного стану потребують більш чіткого визначення та поглибленого наукового дослідження. Виклики воєнного стану в державі, запровадженого Указом Президента України 24 лютого 2022 року, потребують нових наукових досліджень у напрямку вдосконалення правових механізмів реалізації права фізичної особи на медичну допомогу у таких умовах.

Зазначене свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи М. З. Качмар та її теоретичну і практичну цінність.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. в частині п.п. 1–5 підрозділу 1.1. «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», п. 6 підрозділу 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», Плану основних заходів Міністерства внутрішніх справ

України на 2021 рік (наказ МВС України від 28 грудня 2020 р. № 920), відповідає пріоритетним напрямкам наукових досліджень відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» (Наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також в межах науково-дослідної проблематики кафедри загально-правових дисциплін факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ у межах теми «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номер державної реєстрації: 0123U103819) та відповідно до освітньо-наукової програми «Право» третього (освітньо-наукового) рівня вищої школи, затвердженої Вченою радою ЛьвДУВС 23 грудня 2024 року, протокол № 11.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, здебільшого є аргументованими та переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення та обґрунтування авторка використала широке коло вітчизняних наукових публікацій, міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти, судову практику.

Використання М. З. Качмар значного методологічного інструментарію, загально-наукових, спеціально-наукових та відповідних підходів наукового пізнання явищ і процесів дозволило багатоаспектно проаналізувати заявлену проблематику. Застосовано, зокрема, історико-правовий, діалектичний, логіко-семантичний методи, а також методи абстрагування, порівняння, аналізу і синтезу, а також аналогії та моделювання. Це дозволило належним чином обґрунтувати відповідні положення наукової новизни отриманих дисертанткою наукових результатів. Зміст дисертації відповідає обраній темі, характеризується логічністю та комплексністю. Матеріал дисертації викладено послідовно і доступно, робота оформлена відповідно до встановлених вимог.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях.

Достовірність отриманих результатів забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації. Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентабельною, оскільки дисертант під час проведення дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 185 найменувань).

Також достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням права на медичну допомогу в контексті цивільно-правового аспекту. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

– визначено особливості правового забезпечення реалізації права на медичну допомогу військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами та іншими громадянами в умовах дії правового режим воєнного стану щодо неможливості звернення до лікаря, з яким у пацієнта укладена декларація, у зв'язку з воєнними діями у певних регіонах держави, численними руйнуваннями медичних закладів тощо;

– обґрунтовано висновок про те, що сам факт введення правового режиму воєнного стану в державі не повинен впливати (як форс-мажорна обставина) на чинність будь-яких правочинів, включаючи договори медичного страхування, надання медичних послуг. Попри те, що російська збройна агресія в Україні належить до обставин непереборної сили і сторони зазначених вище договорів можуть посилалися на дію таких обставин, як на підставу звільнення їх від відповідальності за невиконання умов договору, необхідно керуватися умовами конкретного договору, розглядаючи кожен випадок окремо – щодо наявності прямих причинно-наслідкових зв'язків між існуючими обставинами та невиконанням з боку сторін договору своїх зобов'язань. На нашу думку такий підхід сприятиме гарантуванню реалізації суб'єктивного права фізичної особи на медичну допомогу в період дії правового режиму воєнного стану;

– запропоновано доповнити частину 1 статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» положенням про необхідність письмової форми згоди представників малолітнього (до 14 років), а також недієздатного пацієнта на медичне втручання, яка може виражатися у підписанні договору про надання медичних послуг представниками зазначених категорій осіб, або ж шляхом укладення окремого документа про згоду на лікування дитини;

– запропоновано доповнити Книгу V розділу III Цивільного кодексу України окремою главою «Медичні послуги», у якій повинні міститись норми, що визначають поняття договору про надання медичних послуг, його предмет, форму, строк дії, сторони даного договору, оплату за договором, відповідальність виконавця за порушення умов договору;

удосконалено:

– аргументацію положення про те, що зміст права на медичну допомогу охоплює право на вибір лікаря та методів лікування, право на згоду або відмову від медичного втручання, право на інформацію та таємницю щодо стану свого здоров'я, проте, вимоги сьогодення обумовлюють трансформацію законодавства у контексті закріплення певних елементів структури означеного права, серед яких, зокрема: право фізичної особи на паліативну допомогу, право на медичну реабілітацію, право на вакцинацію тощо;

– наукову позицію про те, що, зважаючи на відсутність у чинному цивільному законодавстві визначення поняття, предмета, істотних умов договору про надання медичних послуг, при укладенні зазначених договорів, а також при їх виконанні, зміні та розірванні треба керуватися цивільно-правовими нормами, які стосуються договорів про надання послуг і загальними

законодавчими приписами щодо порядку укладення, виконання та розірвання договорів;

– обґрунтування висновку щодо необхідності при укладенні договору про надання медичних послуг враховувати ризики, пов’язані з можливістю існування проблеми відсутності гарантій з боку медичного закладу щодо кінцевої успішності лікування. Відповідні застереження відносно зазначених ризиків доцільно зафіксувати у письмовій формі в договорі про надання медичних послуг;

дістало подальший розвиток:

– аргументація положення, що в результаті впровадження медичної реформи в державі, переведення правовідносин з надання медичної допомоги у формат «лікар–пацієнт» поставило на порядок денний низку правових питань, зокрема, щодо формування суб’єктного складу відповідних правовідносин, обсягу відповідальності за їх порушення, які потребують якомога швидшого розв’язання. При цьому декларація про вибір лікаря для надання первинної медичної допомоги не є договором про надання медичних послуг, оскільки у ній відсутні положення, що є істотними умовами договору, а саме: щодо предмета договору, порядку його укладення, прав та обов’язків сторін, умов надання медичної допомоги, строку дії договору, тощо;

– наукова позиція, згідно з якою, дуже важливим аспектом договору про надання медичних послуг є визначення прав та обов’язків лікаря і пацієнта, оскільки саме зазначений договір, враховуючи певну розпорошеність прав пацієнтів у значній кількості норм різних вітчизняних та міжнародних правових актів, може слугувати засобом об’єднання та визначення усіх прав пацієнта з метою їх реалізації та захисту у випадку порушення.

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можна використовувати: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного права, зокрема у забезпеченні реалізації права особи на медичну допомогу; у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного законодавства України та інших держав; у правозастосовній діяльності – сформульовані висновки можуть бути використані при тлумаченні законодавчих положень судовими органами; у освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 6 наукових публікаціях, серед яких 3 статті, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 3 тезах наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих дисертантом статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових

положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні в наукових працях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У розділі 1 «Науково-методологічні та теоретичні основи права фізичної особи на медичну допомогу» здійснено аналіз методології та історіографії цивільно-правового дослідження права на медичну допомогу, що дало змогу всебічно висвітлити зміст цього інституту і за допомогою спектру різних способів та засобів дослідити їх окремі аспекти. Досліджено поняття та зміст права на медичну допомогу.

У розділі 2 «Цивільно-правова характеристика форм реалізації права на медичну допомогу» окреслено організаційно-правове забезпечення реалізації права фізичної особи на медичну допомогу через державні та комунальні медичні заклади, а також проаналізовано сутність цивільно-правового договору як форми реалізації права на медичну допомогу.

Розділ 3 «Цивільно-правові засоби захисту права на медичну допомогу» присвячено загальній характеристиці медичного страхування як гарантії права на медичну допомогу, а також аналізу інституту цивільно-правової відповідальності як засобу забезпечення захисту права на медичну допомогу.

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо подальшого дослідження цивільно-правового аспекту права на медичну допомогу з метою вдосконалення норм цивільного законодавства, розроблення загальних рекомендацій з удосконалення використання такого інституту у правозастосовній діяльності, а також в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін, що охоплюють відповідну тематику. Висновки цілком відповідають отриманим результатам, завданням і меті дисертаційного дослідження.

Таким чином, дисертація Качмар Марти Зеновіївни відповідає наявним вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання – удосконалення теоретичних і практичних положень цивільно-правового аспекту права на медичну допомогу.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Качмар Марти Зеновіївни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити наступні зауваження, які мають виключно дискусійний характер.

1. У п. 3 наукової новизни «вперше», а також у п. 3 висновків дисертації (стор. 157) автор пропонує доповнити частину 1 статті 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» положенням про необхідність письмової форми згоди представників малолітнього (до 14 років), а також недієздатного пацієнта на медичне втручання, яка може виражатися у підписанні договору про надання медичних послуг представниками зазначених категорій осіб, або ж шляхом укладення окремого документа про згоду на лікування дитини.

Таке твердження є дискусійним. По-перше, ст. 31 Цивільного кодексу України наголошує, що фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Запропонований дисертанткою договір про надання медичних послуг представниками малолітньої особи не може вважатися дрібним побутовим правочином. Таким чином, цивільним законодавством презюмується право у законних представників малолітньої особи укладати будь-які правочини в її інтересах. Таке право стосується і недієздатної фізичної особи, яка не має права вчиняти будь-якого правочину, а від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах такі дії вчиняє її опікун (ст. 41 Цивільного кодексу України). Тому вищенаведена пропозиція дисертантки щодо внесення окремих змін в спеціальний Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» є дещо спірною.

По-друге, пропозиція дисертантки щодо укладення окремого документа про згоду на лікування дитини є некоректною, оскільки постає питання: яка юридична природа такого «документа про згоду на лікування дитини»? Ця позиція потребує уточнення.

2. У п. 4 наукової новизни «вперше», а також у п. 6 висновків дисертації (стор. 158) дисертантка пропонує доповнити Книгу V розділу III Цивільного кодексу України окремою главою «Медичні послуги», в якій повинні міститись норми, що визначають поняття договору про надання медичних послуг, його предмет, форму, строк дії, сторони даного договору, оплату за договором, відповідальність виконавця за порушення умов договору.

Така аргументація є дискусійною. Так, Книга V розділу III Цивільного кодексу України містить главу 63 «Послуги. Загальні положення», а також глави 64-74, в яких містяться спеціальні види договорів про надання послуг. Усім договорами притаманний спільний предмет. Потребує роз'яснення позиція дисертантки: яке раціональне значення має пропозиція виокремити договори про надання медичних послуг в окрему главу Книги V Цивільного кодексу України?

3. На стор. 147, 155 і 161 дисертації авторка наголошує наступне: «аналіз судової практики та відповідних доктринальних джерел дозволяє зробити висновок, що у контексті розмежування договірної та деліктної відповідальності

у сфері надання медичної допомоги варто враховувати правило, розроблене наукою цивільного права, згідно з яким, за наявності умов для договірного позову, недоговірний позов відпадає. Іншими словами, відбувається витіснення недоговірного позову – договірним».

Дещо спірним є використання дисертанткою таких категоріальних понять, як «договірний позов» і «недоговірний позов», оскільки це суперечить доктрині цивільного процесуального права. Хотілося б почути думку здобувачки з цього приводу.

Викладені вище зауваження дискусійного характеру не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Качмар Марти Зеновіївни, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи і не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії в процесі захисту дисертації, а також напрямами майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Качмар Марти Зеновіївни на тему «Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного права.

Дисертація Качмар Марти Зеновіївни на тему «Право на медичну допомогу: цивільно-правовий аспект» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її авторка – Качмар Марта Зеновіївна – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**професор кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Андрій ПЕТРОВСЬКИЙ